

Громадянська та історична освітня галузь

Навчальна програма
для закладів загальної середньої освіти

Науково-педагогічний проєкт «Інтелект України»

Інтегрований курс **Україна і світ:** **вступ до історії та громадянської освіти** 5–6 класи

Схвалено для використання в освітньому процесі

Автори:

Аркуша Олена Георгіївна, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів), старша наукова співробітниця, кандидат історичних наук (*керівник авторського колективу*);

Боарь Марія Стахівна, Харківська гімназія № 169, учителька історії; *Гавриш Ірина Володимирівна*, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, науковий керівник науково-педагогічного проєкту «Інтелект України», доктор педагогічних наук, професор; *Дяків Василь Григорович*, Заліщицька державна гімназія (м. Заліщики, Тернопільська обл.), учитель історії та основ здоров'я;

Мудрий Мар'ян Михайлович, Львівський національний університет ім. І. Франка, доцент кафедри новітньої історії України ім. М. Грушевського, кандидат історичних наук;

Пастушенко Роман Ярославович, Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, член експертної ради;

Хлипавка Леся Миколаївна, Черкаська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів № 2, учителька історії; Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, аспірантка кафедри педагогічних наук, освітнього та соціокультурного менеджменту.

*Схвалено для використання в освітньому процесі
(протокол № 4 засідання експертної комісії з історії від 26 травня 2022 року; протокол № 4 засідання експертної комісії з громадянської освіти, правознавства, етики та предметів морального спрямування від 30 травня 2022 року;*

zareєстровано в Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам за № 3.0197-2022).

I. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Пропонована навчальна програма інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» для 5–6 класів (далі — Програма) укладена відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти (далі — Державного стандарту), затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. Програма визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів, описує зміст інтегрованого курсу та види навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх провадження.

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» в базовій школі спрямований на реалізацію мети громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту — розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими й локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Відповідно до призначення адаптаційного циклу базової освіти (5–6 класи), курс забезпечує наступність між початковою та базовою середньою освітою і готує учнів до продуктивного засвоєння змісту громадянської та історичної галузі в процесі предметного навчання в 7–9 класах. Пропедевтичний характер та композиція Програми дають змогу використовувати визначену нею стратегію навчання за обрання для вивчення в старших класах історії та громадянської освіти концепції як лінійного, так і концентричного подання матеріалу.

Мета інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» — впровадження учнів у системне вивчення історії та суспільних наук, формування у дітей стійкого зацікавлення об'єктом, який вони досліджують — людиною в її суспільних зв'язках, вироблення вмінь, необхідних для ефективної пізнавальної діяльності в царинах цих наук, розвиток системи цінностей і формування переконань, що забезпечують самоідентифікацію кожної дитини як українця, свідомого члена місцевої громади та шкільної спільноти.

Ця мета конкретизується через завдання курсу:

- ✓ формування уявлень і початкових знань учнів про історію як важливу галузь людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення й методи дослідження;
- ✓ набуття базових знань про періодизацію та зміст історії України в контексті європейської та світової історії як передумови до формування концептуального її бачення та самоусвідомлення власної ідентичності;
- ✓ розвиток мотивації до вивчення історії та набуття низки вмінь, необхідних

для формування визначених освітнім законодавством ключових компетентностей;

- ✓ утвердження почуття гідності, усвідомлення власних прав і свобод, бажання їх реалізувати в притаманних дитині соціальних ролях, зміцнення поваги до прав і гідності інших осіб;
- ✓ розвиток на первинному рівні громадянських якостей, потрібних для демократичного суспільства: ініціативності, чесності, відкритості, правдивості, толерантності, уміння критично мислити, схильності протидіяти виявам дискримінації та ін.

Перераховані завдання визначені на основі:

- ✓ ціннісних орієнтирів базової середньої освіти, зокрема її спрямованості на особистісний розвиток учня, формування активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання й традицій, плекання любові до рідного краю;
- ✓ ключових (життєвих) компетентностей, насамперед громадянських і соціальних, а також наскрізних умінь, таких як читання з усвідомленням, уміння висловлювати власну думку (усно й письмово), критично й системно мислити, логічно обґрунтовувати позицію, розв'язувати проблеми, діяти творчо та ін.;
- ✓ належності навчання у 5–6 класах до адаптаційного циклу базової середньої освіти як основи предметного навчання;
- ✓ вимоги Державного стандарту визначати обов'язкові результати навчання, орієнтуючись на компетентнісний підхід;
- ✓ рекомендації Директорату дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти МОН України забезпечувати діяльнісний підхід через визначення основних видів навчальної діяльності учнів.

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» забезпечує компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі наскрізно, через розвиток таких умінь і ставлень:

- ✓ історико-хронологічного мислення — здатності орієнтуватися в історичному часі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, явищами й процесами, діяльністю людей та її результатами в часі, виявляти зміни в житті суспільства;
- ✓ геопросторового мислення — уміння орієнтуватися в соціально історичному просторі, виявляти взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури й навколишнього природного середовища;
- ✓ критичного мислення — умінь працювати з різними джерелами інформації

та формулювати історично обґрунтовані запитання;

- ✓ системного мислення — виявлення взаємозв'язку, взаємозалежностей та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відповідних епох; розуміння множинності трактувань минулого й сучасного та вміння зіставляти їх інтерпретації;
- ✓ усвідомлення власної гідності, прагнення реалізувати власні права й свободи, виявлення поваги до прав і гідності інших осіб, толерантність і волю протидіяти проявам дискримінації;
- ✓ уміння дотримуватися демократичних принципів, бажання конструктивно взаємодіяти з іншими особами, спільнотою класу, закладу освіти, долучатися до розв'язання локальних, загальнонаціональних і глобальних проблем, усвідомлення необхідності утвердження верховенства права й дотримання правових норм для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Навчальна програма інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» структурована за такими принципами:

- ✓ розгортання історії від об'єкта пізнання цієї науки до рушія всіх змін, які із цим об'єктом відбуваються в часі та просторі; від найдавніших часів до сьогодення; від локальної до європейської, світової історії;
- ✓ україноцентризму, який передбачає, що історія України повсякчас проступає з історії світу, а світова історія великою мірою твориться в Україні;
- ✓ науковості, відповідно до якого зміст і очікувані результати навчання відповідають основам сучасної науки;
- ✓ доступності, тобто врахування вікових особливостей, фізичного, психічного та інтелектуального розвитку дітей 10–12 років;
- ✓ системності, коли історія та суспільство розглядаються як комплекси компонентів, зокрема, культурно-історичних епох, процесів (економічних, політичних, соціальних, духовних), явищ (війни, революції, народи, цивілізації), подій та ідей, на які впливають зовнішні чинники, природні й соціальні;
- ✓ наступності, пов'язаності матеріалу, що вивчається, і засвоєним у початковій школі, зокрема в межах курсу «Я досліджую світ» чи інших, подібних за змістом;
- ✓ вибіркової сукупності, тобто побудові навчального матеріалу на основі завершених і представлених здебільшого в нерухомому стані образів історичних подій і явищ.

Ураховано, що в початковій школі серед соціально значущих надпредметних тем, котрі сприяли формуванню в учнів уявлень про людину в суспільстві, була «громадянська відповідальність». Забезпечено зв'язок зі змістовим

наповненням курсів «Я досліджую світ» і подібних за змістом, що вивчалися у 1–4 класах, зокрема, через актуалізацію знайомих понять і пригадування історичних фактів.

Програма складається з пояснювальної записки, дібраних до розділів очікуваних результатів навчання учнів / учениць, змісту навчального матеріалу та рекомендованих видів навчальної діяльності. Потрібно мати на увазі, що включена в зміст тематика детальніше розглядатиметься в 7–9 класах. Опанування матеріалу в 5–6 класах має на меті формування в учнів уявлень про ключові явища та події історії. Історичні та громадсько-політичні поняття й терміни, зазначені в рубриці «Зміст навчального матеріалу», будуть розтлумачені з урахуванням вікових особливостей учнів, через історичні образи, своєрідні «картинки з життя».

Інтегрований курс «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» структуровано за такими розділами:

5 клас

1. Історія — наука про минуле людства
2. Історична пам'ять і пам'ятки
3. Людина як дійова особа історії

6 клас

1. Первісні часи та античність
2. Середньовіччя
3. Ранній новий час
4. «Довге» ХІХ століття
5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність

Кожен з розділів Програми зорієнтований на комплексну реалізацію передбачених у Додатку 18 Державного стандарту загальних і конкретних результатів навчання, установлених для адаптаційного циклу навчання. Більшість обов'язкових результатів навчання деталізовано й доповнено на основі визначених цим додатком орієнтирів оцінювання. Розвиток наскрізних умінь забезпечується через широкий спектр видів навчальної діяльності. Та частина результатів, досягнення яких може бути побудоване лише на безпеці, довірі, відкритості демократичного виховного простору закладу освіти, виокремлена та подана нижче. Її мета полягає в спонуканні педагогів орієнтуватися на них як на уроках, так і в позаурочний час, добираючи для реалізації відповідні види діяльності. Ідеться про такі конкретні результати навчання, які повинні бути засвоєні до кінця шостого класу, коли учень / учениця:

- ✓ пізнає себе як неповторну особистість, наділену гідністю;
- ✓ ідентифікує себе як члена різних спільнот, громадянина України;
- ✓ пояснює правила, яких має дотримуватися в цих спільнотах;
- ✓ пояснює своє право на особистий простір (приватність) і право інших осіб

на це;

- ✓ протидіє порушенням прав людини;
- ✓ конструктивно взаємодіє з людьми, які мають інші ідеї та цінності;
- ✓ протидіє утискам, насиллю (булінгу), виявам нерівності або несправедливості;
- ✓ дотримується колективно встановлених правил;
- ✓ бере участь у процедурах самоврядування закладу освіти / класу та ухваленні рішень;
- ✓ дотримується стандартів доброчесної поведінки;
- ✓ з допомогою вчителя долучається до розв'язання проблем різних спільнот, ураховуючи інтереси їх представників;
- ✓ розвиває емпатію.

У навчальній програмі інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» загальну кількість навчальних годин визначено: у 5-му класі — 52 год, у 6-му — 87 год. Внутрішній розподіл навчальних годин у Програмі здійснено за розділами. У межах розділу учитель / учителька самостійно визначає час для роботи над кожною темою. У закладах загальної середньої освіти, де для галузі передбачають оптимальну кількість навчальних годин (35 год — у 5-му та 70 — у 6-му класах), педагог може відмовитись від досягнення деяких навчальних цілей, опрацювання низки позицій змісту, використання окремих видів навчальної діяльності. Припустимі, з точки зору авторів, винятки позначено зірочкою (*).

У Програмі до кожного з розділів подано орієнтовний (але не остаточний) перелік фактів (подій, явищ, процесів) і понять, теми мініпроектів. Це не заперечує можливості залучення педагогами інших джерел та пізнавальних завдань для досягнення учнями / ученицями очікуваних результатів навчання.

Запропоновані в Програмі види навчальної діяльності мають орієнтовний характер, окреслюючи можливі шляхи опрацювання навчального матеріалу. Обов'язковою для кожного розділу Програми є практична діяльність учнів, диференційована за рівнем складності. Така практична робота може мати різний формат: від окремого пізнавального завдання (для вивчення нового матеріалу, узагальнення, закріплення тощо) до комплексу, розрахованого на весь урок (лабораторно-практичне заняття). Педагоги можуть самі визначати завдання учням або пропонувати їм самостійно зробити вибір. Окремі завдання можна виконувати на уроці, інші пропонувати як домашнє завдання, але з обов'язковим представленням його результатів.

Вивчення учнями історії та пам'яток рідного краю ця навчальна програма забезпечує головним чином через конкретизацію видів навчальної діяльності, до яких включено дослідження біографій важливих для політичного й культурного життя постатей, знайомство з колекціями музеїв та історико-культурних

заповідників, зустрічі з дослідниками, які можуть бути проведеними також в онлайн-форматі, проведення історичних паралелей, формування візуальних рядів, самостійний пошук інформації та укладання історичних довідок, уявні подорожі в часі в минуле своєї місцевості тощо. Одним зі способів поглиблення знань із локальної історії є виконання учнями (індивідуально або в групах) дослідницьких мініпроектів, орієнтовні теми яких запропоновано в кінці кожного розділу.

Рівномірно розподілені по всьому курсу завдання краєзнавчої тематики, які подані в тісному зв'язку з процесами всесвітньої історії та історії України, забезпечать учням на завершенні курсу не лише розпізнавання ключових подій, осіб, пам'яток історії рідного краю, а й розуміння їхньої ролі та місця в ширших процесах. Формування в рамках пропедевтичного курсу опорних знань з історії рідного краю дасть змогу перейти в старших класах до її систематичного вивчення відповідно до підходів сучасного субдисциплінарного напряму історичних досліджень — локальної історії. Це відкриває можливості формувати цілісну картину уявлень про світ, спираючись на знання й розуміння історичних явищ і процесів, які відбувалися в рідному краю, забезпечить міжпредметну інтеграцію.

Залежно від навчальної ситуації визначені Програмою види навчально-пізнавальної діяльності реалізуються через виконання учнями відповідних завдань та вправ. У проєкті «Інтелект України» використовується технологія повного засвоєння навчальних одиниць, що ґрунтується на таксономії Б. Блума, теорії поетапного формування розумових дій П. Гальперіна та методиці інтервальних повторень Г. Еббінгауза. Відповідно до цієї технології завдання та вправи добираються таким чином, щоб забезпечити як мінімум чотирикратне повторення кожного передбаченого Програмою факту та поняття, розпочинаючи із вправ на запам'ятовування та завершуючи завданнями на їх використання у суб'єктивно новій ситуації. Цій меті слугують, зокрема, вправи «Запам'ятовую ефективно», «Так/ні», «Упиши пропущене», коментоване читання, робота з картою знань, інтелект-картою, вправи на визначення теми та ключової думки тексту, на відтворення зображення через текст, ідентифікацію особи, стилю, епохи за вербальним чи візуальним джерелом, навчання в грі («Обери позицію», «Метод-прес», «Дебати»), виконання мініпроектів та ін.

Ціннісно-емоційне виховання учнів у проєкті забезпечується через використання технології ціннісного насичення уроку І. Д. Беха. За цією технологією на уроках історії проводяться хвилинки релаксації, танцювальні хвилинки, афірмації патріотичної, культурознавчої, гуманістичної спрямованості.

Навчальна програма відкриває перед учителями широкі можливості для самостійного планування. Вони можуть використовувати як пряму, так і зворотну хронологію, ознайомити учнів з непередбаченими цією Програмою подіями, історичними особами, пам'ятками історії рідного краю, доповнити навчання позаурочними заходами, орієнтованими на формування ідентичності громадянина

України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

Вибір обсягу історичного матеріалу, що опрацьовуватиметься на уроці, форм, методів, прийомів для досягнення учнями очікуваних результатів навчання — виняткова компетенція вчителів. Плануючи навчання, рекомендуємо враховувати обсяг базових знань відповідно до психолого-фізіологічних особливостей здобувачів освіти, наявність чи відсутність у закладі методичного та інформаційно-комунікаційного забезпечення, власний досвід викладання, інші чинники, що безпосередньо впливають на засвоєння навчального матеріалу.

Основні шляхи реалізації Програми:

- ✓ створення дидактичних ситуацій, які дають змогу учням / ученицям взаємодіяти з навчальними текстами, адаптованими історичними джерелами, використовуючи відповідний поняттєвий апарат;
- ✓ застосування переважно активних та інтерактивних методів навчання, коли учні працюють парами та групами, ставлять питання вчителю / вчительці та одне одному, дискутують, виконують проблемні завдання тощо;
- ✓ систематизація й узагальнення матеріалу кожного розділу, курсу загалом;
- ✓ урахування особистого досвіду учнів, особливо при визначенні для них завдань позаурочної діяльності, роботі з краєзнавчим матеріалом, формуванні лідерських якостей через участь в учнівському самоврядуванні. Для формування дидактичних ситуацій учитель / учителька мають обирати з-поміж навчальних цілей, сформульованих як очікувані результати навчання, такі, що спонукатимуть учнів осмислити факт загалом, самостійно поставивши собі інші, допоміжні завдання, або вимагатимуть роздуму, обмірковування факту: події, явища, процесу, вчинку особи, виводячи учнів із зони комфорту (байдужості до предмета). Перетворення цих цілей у пізнавальні чи проблемні завдання націлять на добір відповідних методів / прийомів навчання.

Завдяки використанню закладом загальної середньої освіти інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» педагоги зможуть: 1) запропонувати учням оновлений відповідно до сучасного місця України у світовій спільноті зміст шкільної історичної освіти; виразніше підкреслити євроатлантичні устремління України; 2) уникнути наявного в сучасній школі предметного протиставлення між історією України та всесвітньою історією, розширити пізнавальні можливості історії України через розуміння національної історії як єдності внутрішніх і зовнішніх пов'язань, акцентувати на історії рідного краю; 3) поєднати історичний матеріал із ключовими питаннями громадянської освіти, забезпечуючи реалізацію діяльнісного та компетентнісного підходів. Під час упровадження Програми в окремих закладах загальної середньої освіти педагоги можуть вносити певні зміни (змінювати послідовність вивчення тем у межах

розділу, додавати або виключати окремі питання змісту, обирати інші види навчальної діяльності тощо) загальним обсягом до 10 %.

II. ПРОГРАМА КУРСУ

**Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти 5
клас (52 год)**

Структура:

Розділ 1. Історія — наука про минуле людства

Розділ 2. Історична пам'ять і пам'ятки

Розділ 3. Людина як дійова особа історії

Розділ 1. Історія — наука про минуле людства (18 год)

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
- пояснює різницю між одиницями вимірювання історичного часу та співвідносить їх (рік — століття — тисячоліття); - розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах; - розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; - установлює одночасність подій в історичному просторі, їх	1.1. Усе має минуле. Дії та події. Історія як розповідь про події минулого. Історія як індивідуальний і колективний досвід*	- Створення малюнка асоціативного куща з поняттям «історія»; наведення прикладів присутності минулого в сьогоденні; - укладання розповіді про вибрану подію з минулого (зокрема з історії рідного краю); - висловлення в гурті / групах припущень про мотиви інтересу людини до минулого та його вплив на теперішнє й майбутнє; - обговорення в гурті спільного й відмінного між колективним / соціальним та індивідуальним досвідом*

тривалість та віддаленість одних від інших (у межах теми, з допомогою вчителя); - наводить приклади	1.2. Що вивчають історики. Професія «історик». Як історики створюють «образи» минулого. Що таке	- Коментоване читання тексту про сутність історії як науки та призначення як шкільного предмета; - наведення прикладів (з історії України та рідного краю), які розкривають поняття «історичний факт»;
--	---	---

історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні — топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо; - виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; - визначає орієнтацію	історичний факт. Чому треба вивчати історію. Людина в її соціальних зв'язках як об'єкт історії. Як укласти свою (персональну) історію*	- установлення різниці між історичним фактом і судженням про подію минулого; - пояснення й обмін думками щодо вмінь, якими має володіти історик; - коментований перегляд відеозапису / читання інтерв'ю із сучасним істориком*; - укладання алгоритму дослідження персональної історії*
---	---	--

об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження; - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно історичних пам'яток, місця історичних подій; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне	1.3. Відлік часу в історії. Календарний та історичний час. Літочислення. Шкала часу. Історичне мислення*	- Установлення послідовності вибраних історичних подій за допомогою шкали часу, розміщення їх у хронологічній таблиці; - розв'язування історичних задач на встановлення тривалості, одночасності й віддаленості подій одних від інших; - пошук та аналіз інформації про календарі й літочислення народів світу*; - визначення поняття «історизм» як сукупності явищ людського життя, які характеризують специфіку епохи минулого*
	1.4. Періодизація історії. Культурно історичні епохи: первісність, античність, середні віки, модерна історія (новий час, сучасність). Культурно історичні епохи в	- Пояснення й обговорення поняття «періодизація» як способу впорядкування історичної інформації; - коментоване читання тексту про культурно-історичні епохи; встановлення хронологічних меж культурно-історичних епох та їх позначення на шкалі часу; - визначення ознак, які дають

розташування, доступ до природних ресурсів); - розрізняє джерела інформації за видами (матеріальні / нематеріальні; первинні / вторинні; текстово-візуальні тощо); - пояснює способи нагромадження та пошуку інформації; - добирає інформацію за заданими критеріями; - виокремлює основне й другорядне в тексті; - пояснює й доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел; - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел*;	минулому рідного краю*	змогу співвідносити історичні артефакти з культурно історичними епохами (на прикладі вибраних текстів, речей, споруд, зображень); - розбір прикладів поведінки та способу життя людей у конкретну історичну епоху на основі сюжетів з історії України і світу*; - розв'язування історичних задач на встановлення тривалості, одночасності й віддаленості подій одних від інших
--	-----------------------------------	---

- застосовує критерії визначення		
---	--	--

достовірності інформації (з допомогою вчителя); - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури й пояснює їх значення*	1.5. Географічний та історичний простір. Історична мапа. Як люди уявляли світ*. Взаємозалежність природно географічних умов та способу життя людських спільнот	- Зіставлення уявлень людей про світ (зокрема теренів України) з різних історичних періодів на підставі картографічної інформації; - нанесення на контурну карту окремих природних та історичних об'єктів, державних утворень на території України; визначення сталих і змінних об'єктів на карті*; - опис за історичною картою географічного розташування окремих історичних об'єктів (відносно сторін світу, природних об'єктів, державних утворень, спостерігача); - розмірковування щодо залежності життя людських спільнот (занять, побуту) від природних обставин (клімату, географічного положення, доступу до природних ресурсів)
--	--	--

	1.6. Історичні джерела. Типи історичних джерел: речові, словесні (вербальні), зображальні, звукові, поведінкові, конвенціональні (джерела умовних позначень). Мистецькі твори як історичне джерело*. Усна історія	- Групування історичних джерел за типами і часом створення (культурно-історичними епохами); - пояснення особливостей усної історії та коментоване читання з учителем фрагмента інтерв'ю, що відображає історичну подію / подію громадського життя; - коментоване укладання в гурті / малих групах корпусу (підібраної за певними критеріями сукупності) джерел різних видів до вибраної значущої події з історії України / рідного краю; - укладання списку джерел до історії своєї родини
--	---	---

	1.7. Пошук та збереження джерел. Етнографічні, фольклорні та археологічні експедиції. Архіви та бібліотеки. Музеї	- Мандрівка (реальна / віртуальна) в бібліотеку / музей / архів; обмін думками щодо потреби збереження історичних джерел*; - визначення мети й розробка плану уявної дослідницької / пошукової експедиції (за участі істориків, етнологів, археологів); обговорення правил поведінки в ній; - робота в малих групах / парах над створенням опису вибраного історичного джерела; - тлумачення термінів
--	---	--

		«етнологія (етнографія)», «фольклор», «археологія»
	Узагальнення «Історія — наука про минуле людства»	- Наведення прикладів застосування історичних знань у повсякденному житті; - зіставлення способів пізнання

		світу, зокрема людських спільнот, в історії та інших науках*; - підготовка твору-роздуму (есе) «Історія — це наука про...»*; - дискусія на тему «Чому сучасна людина повинна знати й поважати історію»
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Проведення опитування (інтерв'ювання) рідних / близьких осіб про вплив історичних подій на життя людини. 2. Важлива подія в історії рідного міста / села. 3. Мої роздуми про відображення минулого в сьогоденні		

Розділ 2. Історична пам'ять і пам'ятки (18 год)

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
-------------------------------	-----------------------------	----------------------------

- Виокремлює основні елементи карти та пояснює їх значення; - зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - розрізняє відносно сталі та змінні об'єкти карти; - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно історичних пам'яток, місця історичних подій; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає	2.1. Як минуле пов'язане із сучасним і майбутнім. Як навчитися «слухати і чути» минуле. Історичний опис і пояснення. Випадок і закономірність в історії. Уроки історії. Історичне явище і процес	- Формулювання в гурті припущень про важливі для сучасних людей питання, відповіді на які потрібно шукати в історії; - визначення значущості історичних подій (на прикладах з історії України / рідного краю); - коментоване читання тексту з розрізненням історичних фактів-подій, фактів-явищ і фактів-процесів; - зіставлення опису й пояснення історичних фактів, виявлення (на конкретних прикладах) розбіжностей в історичних тлумаченнях; - наведення прикладів і обговорення афоризмів про роль історії в житті людини
--	--	---

відстані; - діє для збереження навколишнього середовища; - пояснює відмінності між громадським та		і суспільства*; - тлумачення термінів «факт подія», «факт-явище», «факт процес»
--	--	--

особистим простором*; - наводить приклади та пояснює призначення об'єктів громадського простору в минулому та сучасності; - дотримується визначених правил і пропонує в разі потреби зміни до них під час організації подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, а також для прогулянок і відпочинку;	2.2. Досліджуємо історію свого роду. Сім'я, родина, рід. Генеалогічне дерево. Навіщо знати родовід. Як досліджують родовід. Як скласти генеалогічне (родове) дерево	- Пояснення, чому треба знати свій родовід; складання генеалогічного (родового) дерева; - визначення за картою географічного розташування об'єктів, пов'язаних з родоводом учня / учениці; - укладання синхроністичної таблиці «Історія мого роду на тлі історії України / рідного краю»; - розв'язування історичних задач на встановлення тривалості, одночасності й віддаленості одних від інших подій родової історії
--	--	---

- розрізняє тексти соціального та історичного змісту; - виокремлює основне і другорядне в тексті; - застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); - розпізнає прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладах*; - зіставляє джерела	2.3. Вивчаємо історію рідного краю. Що таке історико географічний регіон. Історико географічні регіони України (оглядово). Історичне краєзнавство*. Екскурсія в історичний (краєзнавчий) музей. Як поводитися під	- нанесення на контурну карту історико-географічних регіонів України та позначення пам'яток рідного краю; - укладання усної розповіді про географічне розташування, природні умови, господарство, культурно-історичні пам'ятки рідного краю; - укладання в хронології основних подій з історії
---	---	--

інформації щодо достовірності та повноти;	час екскурсії	рідного краю (на підставі вибраних текстів / зображень); - участь у підготовці й проведенні екскурсії
---	---------------	---

- добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури та пояснює їх значення; - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; - описує та характеризує за певним алгоритмом пам'ятки природи, історії та культури; - висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних		до місцевого історичного (краєзнавчого) музею; написання відгуку про мандрівку*; - укладання правил поведінки під час мандрівки (зокрема, у музеї)
---	--	--

подій*; - виявляє розбіжності в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах	2.4. Україна тепер і в минулому. Адміністративно територіальний поділ сучасної України. Україна в складі СРСР. Українські землі під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій. Мапа України Гійома де Боплана. Походження самоназв «Україна» і «Русь». Мапа Русі України. Українські землі в античну добу	- Актуалізація знань про Україну як державу, її атрибутику та історію; - опис за картою адміністративно територіального поділу сучасної України; - зіставлення картографічної інформації з різних періодів історії України*; - позначення на контурній карті розташування держав, які в минулому існували на теренах України, їхніх кордонів і столиць; - складання хронологічної таблиці з періодизацією історії України; - коментоване читання тексту з поясненням походження і значення назв «Русь» та «Україна»
--	--	--

	2.5. Оберігаємо історичні пам'ятки. Визначення громадського (публічного) простору. Пам'ятні події української історії. Історична	- Обговорення тексту / візуальних матеріалів з поясненням термінів «громадський (публічний) простір», «історична пам'ять», «місце пам'яті»; - обмін думками в гурті щодо різниці між громадським та особистим просторами,
--	---	---

	пам'ять і місця пам'яті. Пам'ятки історії та пам'ятники. Як розробити екскурсійний маршрут	історією та історичною пам'яттю; - підбір зображень (у групах) із прикладами об'єктів громадського простору та визначення їхнього призначення*; - укладання правил поведінки в громадських місцях; - укладання обґрунтованого переліку пам'яток історії та культури рідного краю, які потребують збереження / реставрації / відновлення; - моделювання екскурсійного маршруту за визначеною темою за допомогою картографічного сервісу «Google
--	---	---

		<i>Maps»*</i>
--	--	---------------

	Узагальнення «Історична пам'ять і пам'ятки»	- виконання письмової роботи на тему «Місця пам'яті, важливі для моєї родини»; - підготовка відгуку на прочитану художню книгу / переглянутий фільм на історичну тему*; - дискусія «Як минуле пов'язане із сьогоденням і майбутнім»; - розпізнавання (на прикладах) спроб маніпулювати історичною інформацією (з допомогою вчителя / вчительки)*
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Розробка мандрівки «Місцями пам'яток історії та культури рідного краю». 2. Моя вулиця: історія та сучасність. 3. Святкування історичної події в моєму населеному пункті / громаді		

Розділ 3. Людина як дійова особа історії (16 год)

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
--	--	-----------------------------------

- Розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні й культурні зміни та наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому й сьогоденні; - формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; - пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні й у минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства; - наводить приклади впливу діяльності	3.1. Як люди творять історію. Вплив природного й соціального середовища на життя людини. Кого вважати історичною особою. Як укласти історичний портрет	- Обмірковування, чи може звичайна людина вплинути на хід історії / змінювати його; - дискусія в гурті на тему «Кого можна вважати історичною постаттю»; - обговорення в групах / парах питання, яка інформація про людину має значення для створення її біографії; - переказ біограми історичної постаті (на вибір учня); - нотування в гурті питань, з якими доречно звернутися до людей з минулих епох*; - формулювання запитань до пам'ятки «Як укласти історичний портрет»
---	--	--

людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини та природи; - пояснює потребу доступності громадського простору для людей з інвалідністю або маломобільних груп населення; - виокремлює основне	3.2. Біля керма держави: володарі та політичні лідери України. Що означає мати владу. Влада як право й відповідальність. Держава: форми правління та устрою.	- Визначення за текстом / візуальним матеріалом ролі та функцій держави в житті людини і суспільства; - пояснення за картою знань форми правління та політичного устрою держав, які існували на теренах України впродовж історії; - обговорення в гурті мотивів діяльності та особистих якостей державних лідерів;
---	--	---

	Внутрішня та зовнішня політика (на прикладі історії)	- укладання статті до біографічного довідника
--	---	--

й другорядне в тексті; - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних джерел; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини та суспільства; - обґрунтовує унікальність	України)	«Історичні постаті України» (на вибір учителя); - коментоване читання тексту про те, як людина й суспільство впливали на державну владу на різних етапах історії; - тлумачення термінів «влада», «держава», «монархія», «республіка», «унітарна держава», «федеративна держава»
--	-----------------	---

та неповторність кожної людини; - обґрунтовує користь обміну досвідом та взаємонавчання; пояснює значення освіти в житті людини; - розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними;	3.3. Борці за українську державність. Чому народу / нації потрібна держава. Чим загрожує відсутність своєї держави. Історичні портрети борців за українську державність та її захисників	- пояснення концепції національної держави як форми самовизначення, самоорганізації та самовираження народу на суверенній території; - розгляд ситуацій, за яких відсутність власної держави призводить до обмеження громадянських прав і свобод (на прикладах з історії України у складі різних держав); - створення візуального ряду діячів XVII–XX ст., які відіграли визначну роль у боротьбі за українську державність, з урахуванням діячів рідного краю*; - підготовка в групах історичних портретів борців за українську державність з урахуванням діячів рідного краю; - тлумачення термінів «громадянські свободи»,
--	---	--

- описує соціокультурні практики різних спільнот, до яких належить, порівнює їх з		«демократія», «національна держава», «громадська організація»
--	--	--

іншими (вподобання в їжі, способи привітання та звертання до людей, формули ввічливості тощо); - пояснює, як людина впливає на різні спільноти й держави своєю діяльністю; - пояснює, чому і якими правами від народження наділена кожна людина; - наводить приклади протидії порушенням прав людини; - пояснює вплив учинків окремої людини на її найближче оточення, місцеву громаду, Україну та світ; - наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; - пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство	3.4. Визначні творці української науки та культури. Поняття «культура» та його значення. Українська народна та сучасна професійна культура. Освіта й наука як сфери культури. Наукове й мистецьке осмислення минулого*	- Визначення за текстом смислових значень, у яких вживається слово «культура»; - обмін думками щодо ролі, яку відіграє культура в житті людини та суспільства; - укладання біограми історичної постаті — визначного діяча культури (на прикладі Івана Франка / Лесі Українки); - зіставлення прикладів наукового, мистецького осмислення минулого*; - обговорення в гурті ролі освіти й науки в житті суспільства на різних етапах історії; - тлумачення термінів «культура», «національна культура», «народна культура», «професійна культура», «меценатство»
--	---	---

загалом в минулому та сьогоденні		
-------------------------------------	--	--

	3.5. Селяни, робітники, підприємці. Заняття й умови життя в селах і містах у розрізі історичних епох. Натуральне та ринкове господарство. Піддані й наймані працівники.	- Пояснення за текстом / візуальним матеріалом ролі економіки в житті суспільства; - уявна подорож у минуле в українське село / місто рідного краю та формування питань до його мешканців*; - зіставлення умов життя в селах і містах у минулому й натеper; - пояснення терміна
--	--	--

	Підприємливість і підприємництво. Українські підприємці. Соціальний захист найманих працівників	«стартап»; обмін ідеями в гурті щодо започаткування сучасного стартапу; * - коментоване читання тексту про відстоювання найманими працівниками своїх прав, виникнення та розвиток профспілкового руху; - тлумачення термінів «натуральне господарство», «ринкове господарство», «панщина», «найманий працівник»,
--	---	--

		«підприємець», «профспілка»
--	--	--------------------------------

	3.6. Повсякдення людини. Поняття про особистий (приватний) простір. Їжа, житло й одяг у минулому й натеper. Здоров'я і тривалість життя. Дитинство і старість. Рухова активність і спорт. Праця і гра в житті дорослих і дітей. Будні й свята. Ігри та іграшки*	- обмін думками в гурті щодо важливості особистого (приватного) простору людини, визначення меж між громадським і особистим просторами; - участь у виробленні правил дотримання особистого (приватного) простору учнів у школі; - визначення за текстом / візуальним матеріалом змін у повсякденні людини впродовж історії; - коментоване читання уривків з історичних джерел, які відображають повсякдення людей на різних етапах історії; - складання діаграми тривалості життя людини впродовж останніх століть*; - зіставлення дозвілля кількох поколінь родини й власного;
--	---	--

		прогнозування занять людей у майбутньому
--	--	--

	Узагальнення «Людина як дійова особа історії»	- обґрунтування власного судження про значущість / роль у подіях минулого конкретної постаті; - написання власного висловлення «Як люди творять історію»; - проведення учнівської конференції на тему «Це зробила вона» про роль жінок в історії*
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Укладання коментованого переліку афоризмів про історію, зокрема роль особистості в історії. 2. Підготовка презентації «Моя гордість — мої земляки». 3. Підготовка учнівської конференції про роль жіноцтва в історії		

Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти 6 клас (87 год)

Структура:

Розділ 1. Первісні часи та античність

Розділ 2. Середньовіччя

Розділ 3. Ранній новий час

Розділ 4. «Довге» ХІХ століття

Розділ 5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність

Розділ 1. Первісні часи та античність (20 год)

Очікувані результати діяльності	Зміст	
	навчального матеріалу	Види навчальної діяльності

- установлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; - описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно історичних пам'яток, місця історичних подій періоду; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - виявляє чинники, що впливають на заняття	1.1. Як жили люди в первісні часи. Як виникла «людина розумна». Як людина змінювала природне середовище. Як і чому відбувся перехід від привласнювального до відтворювального господарства - Установлення ознак і хронологічних меж <i>первісності</i> за допомогою шкали часу; - визначення за картою культурно-історичних пам'яток первісності (зокрема на теренах України); позначення їх на контурній карті; - визначення впливу природного середовища на господарську діяльність первісних людей; - обмірковування ролі родових і територіальних зв'язків у житті первісної людини; - тлумачення термінів «людина розумна», «первісність», «привласнювальне господарство»,
---	--

	«Відтворювальне господарство»
--	--

людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); - виявляє (з допомогою вчителя) та пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; - наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище, взаємодії людини та природи; - добирає інформацію за заданими критеріями; - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; - виокремлює основне і другорядне в тексті; - формулює питання	1.2. Землероби й кочовики на теренах України. Перші поселення на території України. Археологічна культура (культурна спільність) «Кукутень—Трипілья». Скіфія - Установлення послідовності подій за допомогою шкали часу; - локалізація на карті території поширення кукутень-трипільської археологічної культури, скіфських племен; - порівняння способу життя осілих та кочових племен (на прикладах трипільців і скіфів); - укладання ілюстрованої історичної довідки про найдавніші поселення на території рідного краю*
--	--

різного типу до
тексту/ медіатексту,
візуальних джерел;
- визначає ознаки,
що пов'язують

документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - формулює висновок,	1.3. Мандрівка Давньою Грецією. Якою була держава в Давній Греції: Афіни та Спарта. Що таке «демократія» та «олігархія». Виховання в Афінах і Спарті. Академія Платона. Світ грецьких міфів. Олімпійські ігри - Установлення послідовності подій з історії Давньої Греції за допомогою шкали часу; укладання хронологічної таблиці; - визначення за картою розташування давньогрецьких держав — Афін і Спарті; характеристика природних умов, у яких розвинулася давньогрецька цивілізація; - робота з текстом — визначення ключових подій з історії Стародавньої Греції, пояснення термінів «демократія», «олігархія», «аристократія»; - віртуальна мандрівка
--	--

	до давніх Афін і Спарти — наукові знання, світогляд, освіта й виховання, дозвілля
--	--

судження на основі наведених фактів; - визначає (за допомогою вчителя) придатність отриманої інформації для добору аргументів;	давніх греків; - підготовка презентації «Афінський Акрополь: величні архітектурні споруди Еллади»*
--	--

- описує й характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури; - наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому та сьогоденні; - зіставляє культури, їх цінності, традиції, спосіб життя*	1.4. Про що розповідають руїни античних міст держав Північного Причорномор'я. Греки-мореплавці. Грецька колонізація. Поліси. Дослідження й охорона античних пам'яток в Україні - Визначення за картою розташування грецьких поселень на території України (Тіра, Ольвія, Херсонес, Феодосія, Пантікапей); - установлення причин грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму; тлумачення термінів «поліс» і «колонізація»; - позначення на шкалі часу періоду існування в Північному Причорномор'ї та Криму грецьких полісів; - моделювання екскурсійного маршруту за допомогою картографічного сервісу «Google Maps» до одного з античних полісів
--	--

	Північного Причорномор'я та Криму*; - укладання на основі тексту плану розповіді «Як жили й чим займалися греки на теренах давньої України»
--	--

	1.5. Досягнення давніх римлян. Римляни — жителі суходолу. Єдність і багатоманітність римського світу.	- визначення за картою території Давнього Риму (у періоди республіки та імперії); - укладання за текстом переліку основних подій
--	--	--

	Республіка та імперія. Римське суспільство: громадяни та негромадяни. Римське право. Пам'ятки архітектури (Форум, Колізей, Терми). Розваги (гладіаторські бої)* часів Римської республіки та імперії; нанесення їх на шкалу часу; - пояснення за текстом і картою ролі війн і війська в історії Римської імперії; - формулювання запитань до тексту / візуальних матеріалів щодо становища патриціїв і плебеїв*; - укладання за текстом у малих групах / парах логічної схеми з відображенням основних елементів римського права; обмін думками щодо його історичного значення; - визначення за текстом/розповіддю причин еволюції релігійних уявлень у Давньому Римі від політеїзму до християнства; - тлумачення термінів
--	---

	«республіка», «імперія», «право», «патриції», «плебеї», «гладіатор», «легіон»
	Узагальнення «Україна на перехресті скіфо сарматської та греко-римської культур» - Систематизація інформації про місце та роль українських теренів у первісну та античну епохи; - укладання карти знань «Україна в первісну та античну епохи»
Повторення, оцінювання	
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Археологія в Україні: постаті, дослідження, музейні колекції. 2. Про що розповідають археологічні джерела*. 3. Пам'ятки античної історії та культури на теренах сучасної України	

Розділ 2. Середньовіччя (20 год)

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
-------------------------------	-----------------------------	----------------------------

- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; - встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одне від одного (у межах теми, з допомогою вчителя); - описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі; - розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини й суспільства в минулому й сьогоденні;	2.1. Який період історії називають середньовіччям. Коли виник термін «середньовіччя». Походження назви «Європа». Європа на межі античності й середньовіччя. Велике переселення народів	- Установлення хронологічних меж <i>середньовіччя</i> за допомогою шкали часу; - зіставлення картографічної інформації про Європу часів античності й середніх віків; - локалізація за картою меж європейської цивілізації, напрямків Великого переселення народів і Великого розселення слов'ян; позначення їх на контурній карті; - тлумачення термінів «середньовіччя», «велике переселення народів», «велике розселення слов'ян»
---	--	--

- формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій		
--	--	--

на життя суспільства, окремих груп людей; - співвідносить дані карти	2.2. Середньовічні стани та спільноти. Яке суспільство називають становим. Роль сім'ї та громади в житті середньовічної людини. Як відбувалося формування сучасних народів і мов	- Коментоване читання і пояснення тексту про станову організацію суспільства; - відтворення (реконструювання) одного дня із життя середньовічного селянина / містянина (землероба, землевласника, лицаря, ремісника, купця, священника); - пояснення за текстом обставин формування сучасних європейських мов і народів; аналіз сучасної мовної карти Європи*;
--	--	---

з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно історичних пам'яток, місця історичних подій; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні		- тлумачення термінів «сюзеренітет», «васалітет»
---	--	---

маршрути, визначає відстані; - виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів); - виявляє (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стояли перед людиною, суспільством у різних природних середовищах; - наводить приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі та просторі, взаємодії людини і природи; - добирає	2.3. Середньовічні держави. Як розуміли «державу» в середньовіччі. Варварські королівства й торгові республіки. Візантійська імперія. Велика хартія вольностей	- Установлення одночасності й послідовності існування середньовічних держав за допомогою шкали часу; - визначення за картою адміністративно-політичних центрів і територій держав у середньовічній Європі; - робота в малих групах / парах над визначенням спільного й відмінного в устрої середньовічних держав; - аналіз (під керівництвом учителя) фрагмента з «Великої хартії вольностей»; - тлумачення термінів «станова держава», «феод», «середньовічна монархія», «торгова республіка», «король»
---	--	---

інформацію за заданими критеріями; - використовує пошукові системи для отримання	2.4. Війни та конфлікти в середньовіччі. Середньовічні війни як спосіб вирішення конфліктів. Міжусобна боротьба. Хрестові походи. Столітня війна*	- Установлення хронології найбільших конфліктів середньовіччя за допомогою шкали часу; - визначення за текстом причин та особливостей перебігу середньовічних конфліктів; - аналіз зображень і фрагментів текстів (у тому числі художніх), які
--	--	---

		ілюструють середньовічні війни та конфлікти*;
--	--	---

інформації, дізнається значення незнайомих слів; - пояснює і доцільно застосовує терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - визначає риси/ознаки артефакту (музейного об'єкта), писемного та візуального джерела; - визначає тему й походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації; - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - використовує		- укладання (за допомогою вчителя) плану розповіді про хрестові походи
--	--	--

в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, музейні експозиції, власні спостереження; - порівнює однотипні пам'ятки історії та культури й пояснює їх значення; * - формулює висновки, судження на основі наведених фактів; - описує та характеризує	2.5. Україна на середньовічній мапі. Терени середньовічної України. Київська (Русь, Руська земля) та Галицько Волинська (Руське королівство) держави, правителі цих держав	- Установлення послідовності існування та хронології українських середньовічних держав за допомогою шкали часу; - визначення за картою адміністративно-політичних центрів і територій українських середньовічних держав; - укладання (за допомогою вчителя) та представлення історичного портрета українського середньовічного правителя; - коментоване читання фрагментів з «Літопису руського» та обговорення особливостей писемних джерел з історії Русі України*; - створення візуального ряду з пам'яток архітектури давньоруського періоду (з урахуванням пам'яток рідного краю); - тлумачення термінів «Русь / Руська земля»,
---	--	---

		«Руське королівство», «Русь / русини», «варяги / вікінги / нормани», «князь», «дружина», «вотчина», «боярин»
--	--	--

	2.6. Сусіди України. Великий Степ.	- Установлення одночасності
--	---	--------------------------------

за певним алгоритмом пам'ятку історії та культури; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства; - розрізняє та ідентифікує локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, співвідносить себе з ними; - наводить приклади	Сусіди Русі-України: Польське королівство, Велике князівство Литовське, Велике князівство Московське, Кримське ханство. Український степ	й послідовності існування українських та інших держав середньовіччя за допомогою шкали часу; - визначення за картою розташування українських земель і територій середньовічних держав XIV–XV ст., до яких вони належали; - зіставлення становища українських земель у складі центрально- та східноєвропейських держав XIV–XV ст.; - опис (у групах, парах) з використанням джерел та зображень пам'яток матеріальної культури способу життя народів Українського степу; - тлумачення термінів «Великий степ», «ханат / ханство», «сейм», «пани», «магнати», «шляхта»
---	---	--

етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому й сьогоденні; - наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання*	2.7. Як жили люди в середньовіччі. Помістя, замки і фортеці. Лицарство. Повсякдення й повинності селян. Середньовічне місто та його мешканці. Магдебурзьке право. Цехи. Епідемії, пожежі, стихійні лиха	- коментоване читання тексту про життя в середньовічних селах і містах; - планування і здійснення мандрівки (реальної / віртуальної) середньовічним замком / маєтком (за доступними текстами, зображеннями, матеріалами музейних експозицій) *; - підготовка письмової
---	---	---

	2.8. Культурні й технічні здобутки епохи середньовіччя. Як у середньовіччі людина уявляла / розуміла світ. Хроніки (літописи). Перші університети. Винайдення друкарства	- читання тексту й визначення історичних обставин поширення християнства, буддизму, ісламу; - уявна мандрівка до середньовічного університету / скрипторію / друкарні, укладання розповіді; - групування пам'яток історії та культури за належністю до культурно історичної епохи (первісність, античність, середньовіччя); - тлумачення термінів «християнство», «буддизм», «іслам», «літопис / хроніка», «університет», «друкарство»
	Узагальнення «Внесок Русі України у формування європейської цивілізації»	- Укладання синхроністичної таблиці, термінологічного та біографічного словників з історії середньовіччя (з виокремленням Русі України як ланки

		європейської цивілізації); - створення за допомогою вчителя карти знань «Русь Україна в середньовіччі»
Повторення, оцінювання		
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Архітектурні пам'ятки Русі-України. 2. Міста і торгівля в середньовіччі*. 3. Рідний край у середньовічну епоху		

Розділ 3. Ранній новий час (15 год)

Очікувані результати навчання	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
--------------------------------------	------------------------------------	-----------------------------------

- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - встановлює послідовність історичних подій за допомогою лінії часу; - встановлює одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя); - виявляє і розрізняє з допомогою вчителя причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів; - описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі;	3.1. Культура Відродження / Ренесансу. Ідеї гуманізму. Протестантизм. Ренесансна культура на теренах України (Пересопницьке Євангеліє, початки книгодрукування, братські школи, Острозька та Києво Могилянська колегії)	- Установлення хронологічних меж <i>раннього нового часу</i> за допомогою шкали часу; - визначення за текстом історичних ознак, які позначили кінець середньовіччя та початок нового часу; - робота в малих групах / парах із текстами й зображеннями з метою визначити головні риси культури Ренесансу; - підготовка есе про враження від реальної чи віртуальної мандрівки до музею, де представлено пам'ятки доби Ренесансу; * - тлумачення термінів «гуманізм», «Ренесанс / Відродження», «протестантизм», «братська школа», «колегія»
	3.2. Великі географічні	- Робота з картою та укладання за текстом

- розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому й теперішньому; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо); - визначає на карті положення географічних об'єктів, культурно історичних пам'яток, місця історичних подій; - позначає розміщення об'єктів на карті, прокладає уявні маршрути, визначає відстані; - добирає інформацію за заданими критеріями; - використовує	відкриття: зустріч цивілізацій. Як люди подорожували. Відкриття європейськими мореплавцями <i>Нового світу</i>. Економічні наслідки Великих географічних відкриттів	хронологічної таблиці «Великі географічні відкриття»; розташування основних подій на шкалі часу; - укладання плану розповіді про один з епізодів Великих географічних відкриттів (відкриття Америки Х. Колумбом, навколосвітню подорож Ф. Магеллана); * - встановлення за текстом наслідків Великих географічних відкриттів для економіки Європи, зокрема України; - тлумачення термінів «Великі географічні відкриття», «Новий світ», «каравела», «фільварок»
--	---	---

пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів; - пояснює та доцільно застосовує терміни,		
--	--	--

поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - формулює питання різного типу до	3.3. Криза старого порядку: Англійська революція. Англія напередодні революції: причини кризи. Основні події та дійові особи Англійської революції. Установлення парламентської монархії	- Розташування основних подій Англійської революції на шкалі часу; - визначення за навчальним текстом / джерелами причин, перебігу та результатів Англійської революції; - тлумачення термінів «мануфактура», «буржуазія», «нові дворяни», «пуританство», «революція», «парламентська монархія»
	3.4. Українське козацтво. Як жилося українцям в Речі	- Локалізація на карті території поширення козацького устрою,

тексту/медіатексту, візуальних джерел; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - порівнює однотипні пам'ятки історії, природи та культури й пояснює їх значення; - описує та характеризує за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури*; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства; - висловлює	Посполитій. Запорозька Січ. Гетьман П. Конашевич Сагайдачний. Козацька революція середини XVII ст. Українська козацька держава — Військо Запорозьке (Гетьманщина). Постаті Б. Хмельницького та І. Мазепи. «Конституція» П. Орлика	розташування Запорозької Січі, території Війська Запорозького; - аналіз тексту й джерел про причини, перебіг і наслідки Української революції XVII ст.; - установа історичних паралелей між Англійською та Українською революцією (Національно-визвольною війною) середини XVII ст.* - створення історичного портрета козацького гетьмана (на прикладі П. Конашевича Сагайдачного / Б. Хмельницького / І. Мазепи) за укладеним спільно з учителем планом; - підготовка в групах / парах презентації «Мандрівка на Запорозьку Січ / Мандрівка козацькими столицями: Чигирин, Батурин, Глухів / Гетьман у вигнанні: Пилип Орлик»
---	--	---

припущення стосовно можливого перебігу історичних подій*;		
---	--	--

- обґрунтовує унікальність та неповторність кожної людини; - пояснює, як людина впливає на різні	3.5. Культура бароко. Коли і як сформувалася культура бароко. Головні риси культури бароко. Українське (козацьке) бароко	- Читання тексту й пояснення різниці між культурою Відродження і культурою бароко; - формування візуального ряду пам'яток архітектури та живопису європейського та українського бароко, з урахуванням пам'яток рідного краю, та виявлення їхніх спільних ознак;
---	--	--

	Узагальнення «Україна і світ у ранній новий час: виклики та можливості»	- Характеристика за шкалою часу основних подій / історичних явищ, які відбулися в Україні та світі в XVI–XVIII ст.*; - обговорення в гурті питання про обмеження та можливості, які виникали перед людиною раннього нового часу; - створення під керівництвом учителя ментальної карти «Україна і світ у
--	---	---

		ранній новий час»
Повторення, оцінювання		
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Якими були школи та як навчали в Україні XVI–XVIII ст.* 2. Пам’ятки історії та культури України раннього нового часу. 3. Яким був ідеал вільної людини в Україні і світі раннього нового часу		

Розділ 4. «Довге» XIX століття (15 год)

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
--	--	---------------------------------------

- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - виявляє та розрізняє з допомогою вчителя	4.1. Французька революція. «Довге» ХІХ ст. Просвітництво. Французька революція:	- Визначення за текстом причин, передумов, перебігу й результатів Французької революції ХVІІІ ст.; - позначення основних подій Французької революції
---	---	---

причини й приводи, результати та наслідки історичних подій, явищ, процесів; - описує перебіг історичних подій та визначає тяглість в історичному процесі; - розрізняє природні, економічні, політичні, соціальні, технологічні та культурні зміни й наводить приклади впливу цих змін на життя людини й суспільства в минулому й теперішньому; - формулює запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей; - співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки тощо);	у боротьбі за «свободу, рівність, братерство». Наполеонівські війни. Чому ХІХ ст. називають «довгим» (від Французької революції до Першої світової війни)	на шкалі часу; - аналіз історичних джерел: а) революційного гімну «Марсельєза» (в українському перекладі М. Вороного); б) «Декларації прав людини і громадянина» 1789 р.; - визначення впливу Французької революції та наполеонівських війн на Україну; - тлумачення термінів «Просвітництво», «довге ХІХ століття»
--	---	--

- добирає інформацію за заданими критеріями; - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається		
--	--	--

значення незнайомих слів; - виокремлює основне й другорядне в тексті; - пояснює та доцільно застосовує терміни,	4.2. Час народів. Українське «національне відродження». Українські землі в складі Російської та Австрійської (Австро- Угорської) імперій. Романтизм і національні рухи. Нова українська література (І. Котляревський, Т. Шевченко). «Руська трійця» і Кирило Мефодіївське товариство	- Визначення за картою українських теренів у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; - позначення основних подій української історії ХІХ ст. на шкалі часу; - аналіз джерел (витягів з літературних та історичних творів, програмних документів) як свідчень українського «національного відродження»; - визначення головних рис романтизму як напрямку в літературі й мистецтві, спрямованого на утвердження цінності людської особистості й народної самобутності; - тлумачення термінів «романтизм», «народ / нація», «національне
--	--	--

поняття, які вжито в запропонованих джерелах; - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних		відродження»
---	--	---------------------

джерел; - визначає ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (у межах теми); - зіставляє джерела інформації щодо достовірності та повноти; - формулює висновок, судження на основі наведених фактів; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає значущість історичної та сучасної події для людини	4.3. Україна в єдності й розмаїтті. Історико географічні регіони України. Інші народи на території України. Творення української національної єдності	- Визначення за навчальним текстом і картою історико географічних регіонів України та особливостей їхнього становища в ХІХ ст.; - аналіз статистичних даних (матеріалів переписів населення) щодо кількості населення України ХІХ ст., його соціального й національного складу*; - обґрунтування або спростування твердження про багатокультурність України (на основі матеріалів статистики, інших текстів, зображень); - аналіз висловлювань українських діячів ХІХ ст. (М. Драгоманова, М. Грушевського, В. Антоновича, І. Франка та ін.) з питання національної єдності українців
--	--	---

й суспільства;		
----------------	--	--

- висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних	4.4. Модернізація. Зміни в повсякденні. Індустріальна революція. Розвиток міст (урбанізація). Наукові й технічні винаходи та речі, які змінили світ. Подорожі й міграції. Зміни в повсякденні селян і містян	- Визначення на основі тексту й зображень сутності поняття «індустріальна (промислова) революція»; - укладання (за запропонованими критеріями) таблиці наукових відкриттів і технічних винаходів XIX ст.; - відвідання історичного (краєзнавчого) музею;
--	--	---

подій; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - пояснює, як людина впливає на функціонування різних спільнот і держави своєю діяльністю; - пояснює, чому та якими правами від народження наділена кожна людина; - обговорює важливість поваги прав людини		перегляд музейних експозицій та підготовка розповіді про повсякдення селян і містян у ХІХ ст.; - підготовка та здійснення уявної мандрівки до вибраного українського міста ХІХ ст., написання відгуку про побачене й почуте*; - написання колективного допису до уявленої газети зламу ХІХ–ХХ ст. про вплив наукових і технічних винаходів на життя людей*
---	--	---

всіма людьми; - обґрунтовує необхідність захищати права людини й громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина; - наводить приклади протидії порушенням прав людини; - наводить приклади етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому й сьогоденні; - аргументує потребу спільних правил і законів, а також необхідність їх дотримуватися;	4.5. Новий світ. Війна за незалежність США (Американська революція). Кінець рабства в Новому світі. Громадянська війна у США. Перетворення США на світового індустріального лідера	- Позначення основних подій історії США на шкалі часу; - визначення за картою особливостей географічного розташування США; прогнозування його впливу на історичний розвиток країни*; - аналіз витягів із джерел (Конституції США, Білля про права, промов президентів); - розмірковування (розмова в гурті) про історичне значення скасування рабства в США; - визначення причин швидкого розвитку економіки США; - тлумачення термінів «громадянська війна», «дискримінація», «расизм»
--	--	--

- наводить приклади змін у житті суспільства, пов'язаних із різними чинниками; пояснює їх вплив на людину, конкретні соціальні групи та суспільство в цілому в минулому та сьогоденні	Узагальнення «Україна модерна і традиційна»	- Формулювання запитань до карти / даних інфографіки / текстів / зображень як до джерела інформації про Україну ХІХ ст.; - відбір фактів, які свідчать про переплетення в історії України ХІХ ст. модерних і традиційних рис (за визначеними вчителем критеріями); - виконання письмової роботи «Як і чому змінилися Україна і світ у ХІХ ст.»
Повторення, оцінювання		
Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Гасла <i>свободи, рівності, братерства</i> в розумінні людини ХІХ ст. 2. Як люди подорожували в ХІХ ст. Залізниця. 3. Рідний край у ХІХ столітті: відомі постаті та культурно-історичні пам'ятки		

Розділ 5. «Коротке» ХХ століття. Сучасність (17 год)

Очікувані результати діяльності	Зміст навчального матеріалу	Види навчальної діяльності
---------------------------------	-----------------------------	----------------------------

- Розташовує події в хронологічній послідовності, укладає хронологічну таблицю; - виявляє та розрізняє з допомогою вчителя причини й приводи, результати й наслідки окремих історичних подій, явищ, процесів періоду; - пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні та в минулому пов'язані	5.1. Людство у вирі світових війн. Цінність людського життя. Суперечності світової політики. Перша (Велика) й Друга світові війни. Як світові війни змінили карту світу. Людина на війні. Доброчинці та волонтери	- Позначення світових війн і пов'язаних з ними подій XX ст. на шкалі часу; - укладання за текстом і картою розповіді про причини, передумови, перебіг і результати світових війн; - аналіз у малих групах / парах текстових і візуальних джерел щодо впливу світових воєн на: а) повсякденне життя людей; б) переосмислення цінності
---	---	--

з подіями їх життя, станом суспільства; зіставляє картографічну інформацію різних історичних періодів; - пояснює відмінності між громадським та особистим простором; - добирає інформацію за заданими критеріями; - використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається		людського життя; в) пошуки людством механізмів досягнення тривалого миру; - тлумачення термінів «військово-політичний блок», «світова війна»
---	--	---

значення незнайомих слів; - формулює питання різного типу до тексту / медіатексту, візуальних та усних джерел; - визначає тему й походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації; - формулює запитання щодо достовірності інформації з різних джерел; - застосовує критерії визначення достовірності інформації (з допомогою вчителя); - розпізнає прояви маніпулювання інформацією на конкретних прикладках; - визначає ознаки, що пов'язують документи,	5.2. Тоталітаризм і демократія. Що таке «комунізм», «фашизм» і «нацизм». Чому ці режими називають злочинними. Засади демократії та їхнє втілення після Другої світової війни. Загрози від згортання демократії	- Читання тексту / перегляд візуальних матеріалів та обмін думками в гурті в класі про причини, передумови і наслідки тоталітарних режимів; - пояснення сутності подій, які стали символами комуністичного та нацистського тоталітаризмів (Голодомор, Великий терор, Голокост, депортаційні акції щодо українців, кримських татар, інших народів); - коментоване читання тексту про засади демократії, їхнє втілення та загрози після Другої світової війни; - укладання порівняльної таблиці з основними рисами тоталітарного й демократичного устроїв (за визначеними вчителем критеріями); - добір аргументів за допомогою вчителя про значення для кожної людини і суспільства дотримання демократичних засад, зокрема захисту прав
---	---	--

		людини;
--	--	---------

артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним		- тлумачення термінів «комунізм», «фашизм», «нацизм», «тоталітаризм», «демократія»
---	--	---

періодом; - використовує в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження; - формулює висновки, судження на основі наведених фактів; - визначає придатність отриманої інформації для добору аргументів з допомогою вчителя; - формулює судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду; - послідовно викладає інформацію, будує виступ з дотриманням структури; - визначає	5.3. Українське державотворенн я . Українська Народна Республіка. Українська Держава (Гетьманат П. Скоропадського). Західноукраїнсь ка Народна Республіка. Український рух опору середини та другої половини ХХ ст. (Українська повстанська армія, дисидентство)	- Позначення українських держав, ключових подій і явищ українського національно- визвольного руху на шкалі часу; - визначення за картою територій українських держав, поширення національно-визвольн их рухів; - аналіз висловлень творців новітньої української державності (М. Грушевського, В. Винниченка, П. Скоропадського, Є. Петрушевича, К. Левицького та ін.) про досягнення і труднощі національного державотворення*; - дослідження в групах українського руху опору середини та другої половини ХХ ст. (діяльність УПА,
--	--	--

значущість історичної та сучасної події для людини й суспільства; - висловлює припущення стосовно можливого перебігу історичних подій; - виявляє розбіжності		дисидентство), презентація результатів; - тлумачення терміна «національно-визвольний рух»
	5.4. Глобальні проблеми людства. Що таке	- Відбір фактів — свідчень глобалізації; обмін думками про причини, передумови

в тлумаченнях минулого та сучасного на конкретних прикладах; - поводить з повагою до гідності інших осіб; - пояснює, як людина впливає на різні спільноти й державу своєю діяльністю; - адаптує свою поведінку до нових ситуацій, зважаючи на набутий досвід; - дотримується вимог щодо непорушення особистого простору інших осіб; - пояснює, чому і якими правами від	глобалізація. Загальні проблеми людства (дотримання миру та безпеки, збереження природного середовища, культурної спадщини, боротьба з епідеміями, бідністю, протидія тероризму тощо)	й наслідки глобалізації; - створення під керівництвом учителя карти знань «Глобальні проблеми людства»; - укладання плану/тез уявного виступу на засіданні міжнародної організації (ООН, ЮНЕСКО та ін.) про глобальні проблеми людства і способи їх вирішення*; - наведення аргументів щодо переваг культурного багатоманіття в умовах глобалізації; - тлумачення терміна «глобалізація»
--	--	---

народження наділена кожна людина; - пояснює, як держава забезпечує реалізацію прав людини (зокрема дитини); - обговорює важливість поваги прав людини всіма людьми; - обґрунтовує необхідність захищати права людини й громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина; - визнає відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи	5.5. Творення сучасної України. «Акт проголошення незалежності України» 1991 р. Державний устрій, економіка та зовнішня політика сучасної України. Революція гідності. Збройна агресія РФ проти України (російсько українська війна)	- Актуалізація за текстом і картою знань про політичну та економічну географію України; - аналіз Акта проголошення незалежності України, Конституції України та інших політико-правових документів як історичних джерел; - дослідження (у малих групах / парах) Революції на граніті, Помаранчевої революції, Революції гідності, російсько української війни та інших подій сучасної історії України з представленням результатів у гурті / класі; - нанесення подій з історії незалежної України на
---	--	---

до неможливості реалізації їх прав; - обґрунтовує небезпеку замовчування порушення прав людини;		шкалу часу; - написання твору-роздуму (есе) «Що таке гідність людини»
---	--	---

- висловлює власне судження про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей; - взаємодіє з людьми, які мають несхожі ідеї та цінності; - ідентифікує випадки дискримінації (зокрема утисків), булінгу (цькування) та визначає їх наслідки для особи й групи осіб, до якої ця особа належить; - наводить історичні та сучасні приклади виявів дискримінації та її подолання; - виявляє мову ворожнечі; - аналізує правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до	5.6. Що сьогодні означає бути громадянином України. Права людини як основа демократичного суспільства. Основні документи, які визначають права та свободи людини в незалежній Україні. Чому Конституцію називають Основним законом. Правила співжиття в закладі освіти / громаді	- Створення асоціативних рядів до понять «права і свободи людини», «громадянська позиція», «культурне розмаїття»; - обґрунтування в гурті думки про те, що дотримання прав людини, збереження культурного розмаїття, протидія мові ворожнечі є засадами / ознаками демократичного суспільства; - добір прикладів вияву громадянами України та інших держав (зокрема учнівством) активної громадянської позиції; - коментоване читання інтерв'ю / проведення зустрічі з громадським активістом (активісткою) та ставлення запитань до прочитаного / почутого*; - аналіз правил і процедур закладу освіти (статуту,
--	--	--

гідності людини; - аргументує потребу спільних правил і		внутрішнього розпорядку тощо); - участь у плануванні,
---	--	--

законів,		організації та проведенні заходів на користь класу, школи, місцевої громади; - розроблення в гурті за допомогою вчителя карти
----------	--	---

а також необхідність їх дотримуватися;		знань «Громадянин України»
--	--	----------------------------

- бере участь у виборах до органів самоврядування закладу освіти, аналізує та оцінює їх роботу; - критично осмислює ризики, пов'язані зі шкодою для навколишнього середовища; - обговорює те, як громадяни й уряди можуть сприяти сталому розвитку	Узагальнення «Україна у світі — світ в Україні»	- Обмін думками в гурті про здобутки і втрати українців / мешканців України в ХХ ст.; - добір у групах / парах аргументів і фактів для обґрунтування тверджень: а) українці — один з історичних європейських народів; б) Україна — багатокультурна, соборна, незалежна європейська держава; - пояснення (спираючись на факти з історії України і світу), чому ХХ століття називають «коротким»; - тлумачення терміна «сучасність» і обмін думками в гурті про його зв'язок з «історією»
--	---	--

Повторення, оцінювання

Орієнтовні теми мініпроектів: 1. Підготовка обґрунтованих пропозицій щодо заходів, корисних для громади (закладу освіти, мікрорайону, населеного пункту тощо). 2. Дослідження (пошук та узагальнення фактів, візуальних матеріалів) із життя українців за межами сучасної держави Україна. 3. Опитування (інтерв'ювання) рідних і близьких осіб — свідків історичних подій ХХ ст.

ІІІ. КРИТЕРІЇ ТА ПРОЦЕДУРИ ОЦІНЮВАННЯ

Види, форми та способи оцінювання результатів навчання

Згідно із Законом України «Про повну загальну середню освіту» кінцевим очікуваним досягненням учня / учениці є набуття ключових компетентностей. Під компетентностями розуміють здатність людини до тієї чи іншої діяльності, для якої потрібні відповідні знання, уміння, ставлення та досвід. Ключові компетентності формуються на матеріалі всіх шкільних предметів і в процесі позаурочного виховання. Компетентнісне навчання полягає в тому, щоб навчити учнів / учениць застосовувати свої вміння та здобуті знання в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях. Компетентнісний потенціал інтегрованого курсу «Україна і світ: вступ до історії та громадянської освіти» розкрито в чинному Державному стандарті базової середньої освіти та самій Програмі.

Учитель / учителька оцінює рівень сформованості компетентностей учнів / учениць на основі поданих у Державному стандарті орієнтирів оцінювання, ураховуючи динаміку досягнень очікуваних результатів навчання.

До навчальних досягнень належать такі результати освітнього процесу:

- ✓ знання — інформація, яку учень / учениця застосовує;
- ✓ уміння — здатність застосувати алгоритм дій для реалізації засвоєних та вироблення суб'єктивно нових знань;
- ✓ ставлення — суб'єктивна цінність інформації або діяльності, відображена у висловлених учнем / ученицею судженнях.

Основними видами оцінювання результатів навчання учнів є формувальне, поточне та підсумкове (тематичне, семестрове, річне).

Під формувальним розуміють інтерактивне оцінювання учнівського прогресу. Формувальне оцінювання допоможе кожному учневі / учениці бачити власний освітній поступ, рівень сформованості загальних та предметних компетентностей, а вчителів / учительці — аналізувати, корегувати навчально пізнавальну діяльність учнів / учениць, визначати мету та шляхи реалізації освітніх завдань.

Поточне оцінювання — оцінювання результатів виконання учнями / ученицями конкретних завдань: відповідей на запитання під час індивідуального, групового та фронтального опитування, письмових завдань (зокрема, через виконання самостійних робіт, тестування, організацію роботи з текстами тощо). Ідеться про результати опрацювання джерел (текстових, візуальних, діаграм, графіків, схем) та результати взаємоконтролю учнів / учениць у парах і групах, у цифровій (тестування в електронному форматі) і практичній (організація виконання

різних видів досліджень, навчальних проєктів тощо) формі.

Підсумкове оцінювання — оцінювання результатів навчання за певний період: за час вивчення розділу Програми (*тематичне*), за семестр (*семестрове*) та навчальний рік (*річне*).

Для забезпечення об'єктивності тематичного оцінювання доцільно разом з поточними оцінками використовувати результати моніторингу знань з метою оцінити досягнення учнем / ученицею комплексу передбачених Програмою результатів навчально-пізнавальної діяльності. Для цього варто застосувати підсумкову діагностичну роботу (контрольну роботу, тест, диктант, переказ, твір, есе, завдання проєктів тощо). Проведення такого моніторингу сприяє індивідуальному та диференційованому підходу до організації навчання, дає змогу врахувати різний темп засвоєння програмового матеріалу, уміння виділяти основне.

Заклад загальної середньої освіти може розробити власну систему оцінювання, яку затверджують і використовують у встановленому законодавством порядку. При цьому варто пам'ятати, що відповідно до статті 17 Закону України «Про повну загальну середню освіту» учні мають право на справедливе, неупереджене, об'єктивне, незалежне, недискримінаційне та добросовісне оцінювання результатів навчання.

У межах академічної свободи педагогічні працівники здійснюють вибір форм, змісту та способу оцінювання залежно від дидактичної мети.